

СЕКЦІЯ 3. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА ВИХОВАННЯ

УДК 37.091.12:81:87,022.1

ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ЧАСТИНА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Александрова О.Ф., к. пед. н.,
доцент кафедри іноземних мов професійного спрямування
Запорізький національний університет

Александров В.М., к. пед. н.,
доцент кафедри викладання другої іноземної мови
Запорізький національний університет

Стаття висвітлює результати дослідження сформованості смисложиттєвих та гуманістичних ціннісних орієнтацій майбутніх учителів як важливої складової частини педагогічної діяльності. Визначено пріоритетне завдання інноваційного навчання – формування особистості гуманістичного типу, справжнього інтелігента, здатного не тільки професійно, а також творчо і цілісно підходити до розв’язання завдань соціального і фахового змісту. Акцентовано на алгоритмі формування гуманістичних ціннісних орієнтацій.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, життєві цінності, гуманістичні цінності, моральні цінності, педагогічна діяльність

Статья освещает результаты исследования сформированности смысловых и гуманистических ценностных ориентаций будущих учителей как важной составляющей педагогической деятельности. Определено приоритетное задание инновационного обучения – формирование гуманистического типа личности, настоящего интеллигента, способного не только профессионально, но и творчески, целостно подходить к решению задач социального и профессионального содержания. Акцентируется внимание на алгоритме формирования гуманистических ценностных ориентаций.

Ключевые слова: ценностные ориентации, жизненные ценности, гуманистические ценности, моральные ценности, педагогическая деятельность.

Aleksandrova O.F., Aleksandrov V.M. VALUE ORIENTATIONS AS AN IMPORTANT COMPONENT OF FUTURE TEACHERS' PEDAGOGICAL ACTIVITY

The article lights up the results of future teachers' meaningful and humanistic orientations' experimental study as an important component of pedagogical activity. The priority task of innovative education is defined i.e. formation of a humanistic type of a personality, a true intellectual who is able to solve social and professional tasks creatively and professionally by means of a holistic approach. Special attention is given to the algorithm of humanistic value orientations' formation.

Key words: value orientations, life values, humanistic values, moral values, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Незважаючи на численні дослідження в галузі виховання, проблема формування гуманістичних цінностей у сучасної молоді залишається невирішеною. Світова криза та стагнація вітчизняної економіки дають змогу побачити недоліки сучасного суспільства, зокрема відчуті дефіцит гуманізму. Безсумнівно є той факт, що людство досягло значних успіхів у багатьох сферах суспільного життя, окрім сфери духовного розвитку. Сучасна вища освіта може похвалитися скоріше науковими досягненнями майбутніх спеціалістів, ніж досягненнями у сфері виховання молодого покоління. Однією з причин є ігнорування проблеми виховання у вищій школі, необізнаність викладачів вищої

школи з гуманістичними цінностями як із предметом, а отже, із проблемою формування гуманістичних цінностей у майбутніх педагогів. Недослідженість проблеми формування гуманістичних цінностей майбутніх педагогів, а також необізнаність викладачів вищої школи щодо гуманістичних цінностей спонукала нас до написання цієї статті.

Основною рушійною силою модернізації системи освіти має стати педагог із високим рівнем фахової підготовки і освіти, що передбачає сформованість гуманістичних цінностей. Особистості педагога належить координуюча роль у реалізації гуманістичної парадигми освіти. Саме від високої професійності педагогічних кадрів, їх уміння плідно працювати в нових умовах знач-

ною мірою залежить інтелектуальний і моральний потенціал суспільства, підвищення творчого потенціалу соціуму, зменшення в ньому жорстокості та соціального насилля. Ефективність педагогічної діяльності значною мірою визначається сформованістю гуманістичних цінностей педагога. Враховуючи важливість проблеми формування гуманістичних цінностей, необхідно вказати на складність процесу становлення особистості майбутнього педагога в умовах сьогодення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На основі праць та досліджень С.В. Анісімова, Л.П. Буєвої, І.А. Зязюна, М.С. Кагана визначився категоріальний апарат теорії цінностей, який включає поняття «цінність», «ціннісне», «ціннісне ставлення», «ціннісна орієнтація». Дослідження Г.О. Балла, І.Д. Бежа, В.С. Білоусової, М.І. Боришевського, С.У. Гончаренка, І.А. Зязюна, В.Г. Кременя, К.М. Кукушкіна, Ю.І. Мальваного, А.В. Суценка, Л.Л. Товажнянського, О.С. Яремчика присвячені пошуку нових засобів і методів підвищення ефективності виховання гуманності та творчої особистості, в умовах сучасного суспільного розвитку. Вони пов'язують подальший розвиток людства та побудову гармонічної цивілізації саме з духовною сферою.

Постановка завдання. Соціальна значущість цієї проблеми, її різноаспектність, зростання інтересу до аксіологічного аспекту суспільного розвитку вимагає системного аналізу ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів, їхньої сутності, природи, а також взаємозв'язків системи цінностей і тих соціокультурних трансформаційних процесів, що відбуваються в нашому суспільстві. **Метою** нашої статті є висвітлення результатів дослідження сформованості смисложиттєвих орієнтацій майбутніх вчителів та динаміки їхнього розвитку в трансформаційному суспільстві.

Становлення особистості педагога передбачає формування свідомості, наукового світогляду та високого рівня особистої культури. У наш час суспільству потрібен, насамперед, професіонал, спроможний самовдосконалюватися, орієнтований на творчість. Це має бути особистість, якій притаманні нове мислення, демократичний стиль діяльності, високий рівень самосвідомості та культури. Така особистість має розуміти не тільки перспективність і корисність своєї діяльності, але й прогнозувати кінцевий результат виконання своїх функціональних обов'язків [1, с. 52].

Сучасні студенти, що обрали професію вчителя, де домінує розумова праця та високий рівень спеціальної освіти, будуть

принесити користь суспільству, керуючись принципами, орієнтованими виключно на гуманістичні цінності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розвиток духовних якостей особистості майбутнього педагога здійснюється у навчально-виховному процесі. Завдання вищої освіти полягає у формуванні особистості гуманістичного типу, справжнього інтелігента, здатного не тільки професійно, а також творчо і цілісно підходити до розв'язання завдань соціального і фахового змісту. Пріоритетним завданням інноваційного навчання, що оновлює особистість та сприяє її розвитку, може стати формування гуманістичних цінностей – основи цільової спрямованості в педагогічній діяльності.

Гуманістичні цінності розуміють як позитивне діяльно-активне ставлення до людини, яке засноване на визнанні людського життя, усвідомленні його недоторканості, визнанні життя головною цінністю. Воно виявляється в постійному дотриманні гуманістичних принципів, цінностей, а також альтруїстичному характері почуттів та переживань. Таке ставлення знаходить своє вираження у визнанні інтересів та потреб іншої людини, орієнтації на позитивне в людях, терпимість до поглядів, вірувань, національних традицій інших, великодушності. Позитивне діяльно-активне ставлення закріплюється у відповідних вчинках, діях, поведінці людей, протидії жорстокості, злу, несправедливості, критичному ставленні до своїх чеснот, що сприяє самовдосконаленню [2, с. 87–93].

Процес формування гуманістичних цінностей забезпечується суб'єкт-суб'єктною взаємодією педагога з учнями в навчально-виховній діяльності. Головний механізм такої взаємодії полягає в потребі спілкування, емоційному контакті, повазі людської гідності, турботі про людей, ціннісному ставленні до них, включенні учнів у гуманістично спрямовану діяльність і взаємини з оточуючими. Гуманні взаємини є мірою і вищим рівнем гуманістичних цінностей [3, с. 93].

З аксіологічної точки зору, виховний процес є процесом трансформації цінностей у ціннісні орієнтації, при цьому педагогічне керівництво стає важливим спрямовуючим фактором. Вплив на формування гуманістичних ціннісних орієнтацій розглядають як важливу передумову педагогічної взаємодії. Гуманістична ціннісна орієнтація особистості є трансформацією засад гуманізму як цінності, що передбачає визнання значущості людини як особистості, її право на щастя та волю, розвиток і вияв своїх здібностей гуманістичними орієнтаціями мож-

на назвати такі, що позбавлені прагматизму та улітарної зацікавленості [4, с. 234].

У процесі формування системи гуманістичних ціннісних орієнтацій педагогічне опосередкування має спиратися на дві закономірності. Важливо усвідомлювати, по-перше, що цей процес розвивається від конкретного до абстрактного. Онтологічно спочатку формується ставлення до конкретних людей, а потім на цьому ґрунті утверджується ставлення до людини загалом (конкретна людина – конкретна група людей – тип людей – людина як така). Варто наголосити на тому, що остання ланка (присутня у всіх попередніх) є найвищою виховною метою. По-друге, процес ставлення особистості до реального світу є комплексним, в якому збігаються світосприйняття, світоосмислення і світоперетворення, при цьому естетичний аспект визнається пріоритетним щодо раціоналістичного та етико-діяльнісного. Тому алгоритм формування гуманістичних ціннісних орієнтацій є таким: від почуття до усвідомлення і далі до етично зумовленої діяльності. Акцент зміщується від емоційно-чуттєвої сфери (емоційне сприйняття людей, емпатійне співчуття) до раціоналістичної (розуміння іншого, усвідомлення необхідності гуманного ставлення до нього), а далі – до волютивної (етично зумовлена діяльність) [5, с. 25–27].

Зазначене дослідження проводилося на базі Запорізького національного університету. Для отримання достовірних результатів ми гарантували студентам повну анонімність тестування. Тестування проводилися послідовно, що дало змогу виключити вплив часових ситуаційних факторів. Такі організаційні заходи, на наш погляд, дали змогу підвищити достовірність отриманих результатів. Теоретичне обґрунтування проблеми дало змогу розробити програму проведення експерименту для фіксації, аналізу та оцінки основних життєвих цінностей майбутніх вчителів. При цьому ми виходили з припущення, що основні особистісні характеристики майбутніх вчителів мали відрізнятися високим рівнем моральних цінностей, що визначало їхню гуманістичну спрямованість. Це розглядалось як важлива передумова подальшого процесу формування гуманістичних цінностей, що зумовлювало вирішення певних педагогічних проблем [6, с. 10–12].

Експериментальна програма передбачала оцінювання сформованості основних життєвих цінностей майбутніх вчителів та здійснювалася в три етапи.

На першому підготовчому етапі експериментальної програми було обґрунтовано та

обрано діагностичні методики проведення морфологічного тесту життєвих цінностей (МТЖЦ) та тесту орієнтацій щодо сенсу життя (ОСЖ). Ми вважаємо, що обрані методики тестування майбутніх вчителів не тільки мають наукове значення, але й сприятимуть кращому усвідомленню цілей, цінностей і сенсу свого життя майбутніми педагогами.

Морфологічний тест життєвих цінностей (В.Ф. Сопов, Л.В. Карпушина) включав перелік запитань для визначення мотиваційно-ціннісної структури особистості, життєвих цінностей навчального колективу майбутніх педагогів, їхньої життєвої мотивації, а також кращого розуміння важливості сфери освітньої діяльності. Під терміном «цінність» ми розуміли ставлення суб'єкта до явищ, життєвих фактів, об'єктів і суб'єктів та визнання їх як таких, що мають життєве значення. До переліку життєвих цінностей входили:

1) особистий розвиток, тобто пізнання своїх індивідуальних особливостей, постійний розвиток своїх здібностей та інших особистісних характеристик;

2) духовне задоволення, тобто керування моральними принципами, перевага духовних потреб над матеріальними;

3) креативність, тобто реалізація своїх творчих можливостей, прагнення змінити навколишню дійсність;

4) активні соціальні контакти, тобто встановлення сприятливих відносин у різних сферах соціальної взаємодії, розширення своїх міжособистісних зв'язків, реалізація своєї соціальної ролі;

5) власний престиж, тобто завоювання визнання себе в суспільстві шляхом дотримання певних соціальних вимог;

6) високий матеріальний рівень, тобто звернення до чинників матеріального добробуту як головного сенсу існування;

7) досягнення, тобто формулювання і розв'язання певних життєвих завдань як головних життєвих чинників;

8) збереження власної індивідуальності, тобто перевага власних думок, поглядів, переконань над загальноприйнятими, захист своєї неповторності та незалежності.

Термінальні цінності реалізуються по-різному в різних життєвих сферах. Під життєвою сферою розуміється соціальна сфера, де здійснюється діяльність людини. Значимість тієї чи іншої життєвої сфери для різних людей неоднакова.

Саме тому перелік життєвих сфер містить:

- 1) сферу професійного життя;
- 2) сферу освіти;
- 3) сферу сімейного життя;

4) сферу суспільної активності;

5) сферу захоплень; 6. сферу фізичної активності.

Питання були спрямовані на вивчення індивідуальної системи цінностей людини для кращого розуміння значення її дій чи вчинків. Але особистісні цінності могли не відтворювати точну копію суспільних цінностей. У конструкцію переліку питань також входила шкала достовірності ступеня бажання людини у соціальному схваленні її вчинків. Що вище результат опитаного, тим більше його поведінка (на вербальному рівні) відповідала схвалюваному взірцю. Критичний рубіж – 42 бали, після якого результати можна було визнати недійсними.

Морфологічний тест життєвих цінностей складався з 112 тверджень, кожне з яких оцінювалося за 5-бальною системою. Обов'язковими умовами тестування були дотримання сприятливого емоційного клімату, доброзичливості експериментатора та його вміння відповідати на запитання студентів у процесі заповнення бланків тесту.

Після проведення тестування усі відповіді студентів отримали бали відповідно до ключа. У шкалі достовірності під час підрахунку було необхідно звертати увагу на знак. Усі відповіді зі знаком «мінус» інвертувались. Так, якщо студент оцінював 5 балами твердження, що належало до шкали достовірності, то його оцінка відповідала 1 балу. Навпаки, твердження з негативним значенням, яке було оцінене студентом 1 балом, відповідало 5 балам.

Після підрахунків результати було внесено до таблиці. Запропоновані цінності належали до різних груп: духовно-моральні цінності та егоїстично-престижні (прагматичні). До перших належали: саморозвиток, духовне задоволення, креативність і активні соціальні контакти, що відображали морально-ділову спрямованість. До другої підгрупі цінностей належали престиж, досягнення, матеріальний стан, збереження індивідуальності. Вони, своєю чергою, відображали егоїстично-престижну спрямованість особистості. При всіх низьких значеннях спрямованість особистості була невизначеною, без яскравого бажаного цілеспрямування. При всіх високих балах спрямованість особистості була суперечливою, внутрішньо конфліктною. Високі бали, що були надані студентами цінностям першої групи, свідчили про їхню гуманістичну спрямованість. Навпаки, високі бали для другої групи цінностей свідчили про їхню прагматичну спрямованість. Низькі показники в усіх сферах свідчили про неважливість чи малу важливість таких сфер

для окремих людей. Зазначені явища часто пов'язані з віковим періодом життя, а також зі ступенем задоволення тих чи інших потреб. Для графічного відображення отриманих результатів та аналізу співвідношення цінностей всередині структури життєвих цінностей особистості існував бланк-графік, що дало змогу встановити співвідношення між цінностями, мотивами, соціально схвалюваними і соціально не схвалюваними. Після порівняння отриманих показників стало очевидним, що найбільш високі показники для студентів усіх факультетів стосувалися таких цінностей, які належали до групи духовно-моральних цінностей – особистий розвиток, духовне задоволення, креативність та активні соціальні контакти. У життєвих сферах високі показники належали до сфер професійного життя, навчання, освіти, а також громадського життя. Необхідно зазначити сферу фізичної активності, яка стала особливо важливою для студентів факультету фізичного виховання, при чому передбачалося отримання більшого задоволення від самого процесу діяльності, ніж від отримання результатів у цій сфері.

Для перевірки та уточнення достовірності результатів ми також використали тест орієнтацій щодо сенсу життя розроблений Д.О. Леонтьєвим, який є адаптованою версією тесту «Мета життя» (Purpose-in-Life Test) Дж. Крамбо і Л. Махоліка. На основі факторного аналізу адаптованої версії цієї методики було створено тест ОСЖ. Цей тест включав загальний показник осмисленості життя та п'ять шкал, що відображали три конкретні орієнтації щодо сенсу життя (цілі в житті, насиченість життя та задоволеність самореалізацією), а також два аспекти локусу контролю (локус контролю – Я і локус контролю-життя): 1. Цілі в житті. 2. Процес життя чи емоційна насиченість життя. 3. Результативність життя чи задоволення самореалізацією. 4. Локус контролю – Я (Я – господар життя). 5. Локус контролю – життя чи керування життям.

Після проведення тестування отримані дані було оброблено за 7-бальною шкалою відповідно до бланка-ключа. Надійність і вірогідність дослідження забезпечувалися репрезентативністю обраної групи (270 студентів IV курсів, 9 педагогічних спеціальностей (філологічних, математичних, біологічних, фізичних, історичних, фізичного виховання) Запорізького національного університету, використанням методів, адекватних меті і завданням дослідження, об'єднанням кількісного і якісного аналізу, використанням методів математичної ста-

тики. Стандартні нормативи та отримані результати дослідження показані в таблиці 1.

Показники шкал тесту смислоутворювальних орієнтацій для студентів факультету іноземної філології, російської філології, української філології, математичного та фізичного факультетів, факультету фізичного виховання, біологічного та історичного факультетів знаходились у межах норми, що свідчило про наявність у студентів цілей щодо свого майбутнього, які надають життю свідомість, спрямованість і часову перспективу. Доцільно зауважити, що майбутні вчителі сприймають сам процес життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом.

У студентів фізичного факультету виявлено наявність у житті цілей стосовно майбутнього, які надають життю свідомості, спрямованості і часової перспективи. Високі бали шкали «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя» свідчать про те, що майбутні педагоги сприймають сам процес життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, проте, перш за все, зацікавлені проблемами сьогодення.

Результати тестування студентів математичного факультету спеціальності «Інформатика» засвідчили наявність у житті цілей, пов'язаних із майбутньою діяльністю, які надають життю свідомості, спрямованості і часової перспективи. Високі бали за шкалою «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя» показали, що випробувані сприймають сам процес життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, проте також живуть переважно нинішнім днем.

Однак у студентів всіх факультетів критичними стали показники за шкалами «Результативність життя або задоволеність самореалізацією» та «Локус контролю – Я (Я – хазяїн життя)», що може свідчити про незадоволеність своїм життям у сьогоденні та невпевненість у можливості контролювати події свого життя власними силами, а також про наявність сподівань на створення державою сприятливих умов для розвитку та удосконалення професії вчителя.

Групові показники життєвих цінностей підтвердили, що серед термінальних цінностей домінують морально-ділові: розвиток себе, духовне задоволення, креативність, активні соціальні контакти стоять вище за егоїстично престижні досягнення, матеріальне становище, збереження власної індивідуальності. Варто наголосити на спільному прагненні усіх студентів педагогічних спеціальностей до морального задоволення у всіх сферах життя, ідеалістич-

Таблиця 1

Стандартні нормативи та результати дослідження

	Показники норми	Факультет іноземної філології	Філологічний Російська мова	Філологічний Українська мова	Мат. факультет Математика	Мат. факультет Інформатика	Фізичний факультет	Фак. фізичного виховання	Біологічний факультет	Історичний факультет
Цілі в житті	29,38 ± 6,24	28,83	34,50	29,17	32,36	33,80	33,70	32,30	27,10	30,30
Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя	28,80 ± 6,14	26,17	30,50	28,83	30,50	36,50	39,90	29,00	25,30	31,30
Результативність життя або задоволеність самореалізацією	23,30 ± 4,95	19,00	18,35	18,50	21,33	19,63	18,50	21,30	20,10	19,00
Локус контролю – Я (Я – хазяїн життя)	18,58 ± 4,30	14,90	15,50	14,33	14,52	14,98	15,02	14,65	14,52	15,33
Локус контролю – життя або управління життям	28,70 ± 6,10	27,33	25,00	28,83	30,71	36,40	33,80	32,80	25,90	29,40
Свідомість життя	95,76 ± 16,54	92,64	89,19	85,00	93,45	98,61	93,42	92,45	81,62	93,33

ність у поглядах, схильність до дотримання етичних норм у поведінці.

Найбільш високі результати щодо наявності цілей у житті показали студенти філологічного факультету (російська мова); за шкалою «Процес життя або інтерес і емоційна насиченість життя» найвищі результати отримали студенти фізичного факультету; результативність життя або задоволеність самореалізацією виявилася найвищою у студентів математичного факультету, локус контролю – Я (Я – хазяїн життя) був найбільшим у студентів філологічного факультету (російська мова); локус контролю – життя або управління життям – у студентів факультету інформатики, свідомість життя – у студентів факультету інформатики. Очевидним є домінування в структурі особистості духовних цінностей, що відображає її ставлення до світу, свідчить про можливість перетворення внутрішніх можливостей у позитивне діяльно-активне ставлення до оточення, що й визначає готовність керуватися принципами гуманізму в усіх життєвих сферах.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, отримані експериментальні результати підтвердили припущення про те, що високий рівень сформованості життєвих цілей свідчить про гуманістичну спрямованість особистості і виступає важливою передумовою формування гуманістичних цінностей майбутніх вчителів.

Перспективою дослідження стає процес формування гуманістичних цінностей майбутнього вчителя, який залежить від реалізації певних педагогічних умов, а саме: урахування змін ціннісних орієнтацій майбутніх вчителів, що відбуваються у вищому навчальному закладі через вивчення та порівняння ціннісних орієнтацій студентів перших та випускних курсів; удосконалення змісту педагогічного процесу, спрямованого на формування гуманістичних цінностей як основи майбутньої професії; формування відповідних моральних, естетичних і піз-

навальних ідеалів у навчально-виховному процесі. Важливими умовами формування гуманістичних цінностей виступають гуманізація та гуманітаризація навчально-виховного процесу, реалізація особистісно-орієнтованого підходу у навчально-виховному процесі.

Таким чином, усі напрями навчально-виховної роботи вищої школи мають бути спрямовані на створення комплексу ефективних педагогічних умов, які мають забезпечити гармонійний розвиток особистості майбутнього вчителя, формування гуманістичного світогляду та гуманістичних цінностей як основи педагогічної діяльності. Сформовані у процесі навчання гуманістичні цінності мають стати важливим вектором спрямування професійної діяльності та особистісного самовдосконалення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Данилова Г.С. Проблема гуманістичного становлення особистості педагога в сучасних умовах. Гуманістично спрямований виховний процес і становлення особистості: збір. наук. праць. К.: ВіПа Інсайт, 2001. Кн. II. С. 52.
2. Власенко О.М. Проблема формування моральних цінностей майбутніх учителів. Освіта Донбасу. 2004. № 3-4. С. 87–93.
3. Григорьева-Голубева В.А. Становление гуманистических ценностей педагога (В аспекте языковой личности): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.01. С-Пб, 2002. С. 93.
4. Киричок В.А. Теоретичний аспект формування гуманістичних цінностей молодших школярів у сучасних умовах. Теоретико-методологічні проблеми розвитку особистості в системі неперервної освіти: семінар АПН України 16 груд. 2004 р.: матер. К., 2005. С. 234–238.
5. Норов О. Гуманістичні ціннісні орієнтації. Рідна школа. 1997. № 11. С. 25–27.
6. Александрова О.Ф. Загальнолюдські цінності та гуманістичні ціннісні орієнтації в освіті. Теорія та практика педагогіки життєтворчості: матер. міжрег. наук.-практ. конф., 29–30 бер. 2007 р. Запоріжжя: ТОВ «ЛПС» ЛТД, 2007. С. 10–12.